

PORTRET IN PORTRET

In alle stilte bereidde het Dordrechts Museum de tentoonstelling *In the Picture* voor. Niemand mocht weten dat de ambitieuze thema-expositie bestemd is voor portretspecialist Rudi Ekkart, die op 1 december afscheid heeft genomen van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie. Wie wil er niet met pensioen met zo'n verrassend eerbetoon?

TEKST: JIM VAN DER MEER MOHR

Cornelis de Vos (1584/1585-1651), Portret van Anton Reyniers, Maria Le Witer en hun gezin, 1631, olieverf op doek, 170,3 x 244,7 cm, Philadelphia Museum of Art

RKD-directeur Rudi Ek-
kart staat bekend als de
grootste portretspecialist
van Nederland. Hij heeft
tallose publicaties over
het onderwerp op zijn
naam staan. Ook hielp
hij veelvuldig musea,
kunsthandelaren en par-
ticulieren die worstelden
met toeschrijvings- of
identificatieproblemen van
Hollandse portretten. Daar-
naast had hij natuurlijk zijn
bezigdheden als directeur
van een van de belangrijke
kunstinstellingen in Neder-
land, het RKD, het Rijksbureau
voor Kunsthistorische Docu-
mentatie, dat hij veranderde
in een modern en mondiaal
kenniscentrum van de Neder-
landse kunst. Zijn afscheid
van het RKD wordt nu wel
heel passend begeleid met
een verrassingstentoonstelling
over een bijzonder hoekje
binnen de portretkunst: het
'portret in het portret'. In
the Picture wordt getoond in
het prachtig gerestaureerde
en gerenoveerde Dordrechtse
Museum, waar conservator
Sander Paarlberg en RKD's
Sabine Graft-Giepmans 'por-
tret-in-portret' voorbeelden
laten zien van oude meesters
als Frans Hals, Anthony van
Dijck, Gerard Dou, Gerard
van Honthorst, naast moderneren
als Charley Toorop, Roger
Raveel en hedendaagse kunstenaars
als Philip Akker-
man.

All in the family

Maar wat is een portret-in-portret nu eigenlijk? Een familie in een zeventiende-eeuws interieur met voorouders aan de wand? Een portret van een dame of heer met een medaillon in de hand? De tentoonstelling *In the Picture* maakt in ieder geval de volgende indeling binnen portretten waarin portretten afgebeeld worden: *Familie, Dierbaren, Kunstenaars, Vorsten, Rolmodellen* en *Vrienden van verzamelaars*. Op de tentoonstelling hangt een goed voorbeeld van een groot familieportret. Het is van de Vlaamse kunstenaar Cornelis de Vos (1584/1585-1651), die het gezin van Anthony Reyniers heeft afgebeeld. Tussen 1620 en 1635 had Cornelis de Vos zich gespecialiseerd in het familieportret. In de portretkunst is het gebruikelijk om de man voor de beschouwer links en de vrouw rechts af te beelden, terwijl beide echtelieden min of meer naar elkaar kijken. Dit is niet alleen op veel dubbelportretten te zien, maar wordt ook gedaan bij pendanten ('losse' schilderijen die naast elkaar gehangen dienen te worden); zulke portretten dienen dan ook met de man links en de vrouw rechts gehangen te worden. Ook bij het familieportret van De Vos wordt die positionering consequent doorgevoerd. De vader zit uiterst links met direct naast hem zijn twee zontjes. In het midden staat een tafel, waarop als teken van welvaart een Turks kleed ligt. Aan de andere zijde, voor de beschouwer rechts, zien wij de moeder met haar drie dochttertjes;

alle mannelijke leden zijn dus ter linkerkant geplaatst, alle vrouwelijke aan de rechterkant. Als ware het om de familie compleet te maken hangt aan de wand het dubbelportret van de ouders van de rijke koopman, Adam Reyniers en Magdalena del Becq. Beide echtelieden zijn volgens de gangbare traditie afgebeeld, de man links en de vrouw rechts. Bijzonder is wel dat zij in één portret zijn weergegeven zonder enig verder bijwerk. Je zou eerder verwachten dat ze dan als twee losse pendanten geschilderd zouden zijn.

Nog 'completer' is het portret waarop de kunstenaar Jan Miense Molenaer (1609/1610-1668) zichzelf met zijn familieleden heeft afgebeeld. In tegenstelling tot het wat

DE FAMILIE IS DAN ALS HET WARE TOCH NOG COMPLEET

Gerard van Honthorst (1592-1656), Portret van Maria van Oranje-Nassau, 1648, olieverf op paneel, 74,5 x 58,5 cm, Potsdam, Stiftung Preussischer Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg (Schloss Caputh)

< Jan de Baen (1633-1702), Zelfportret met echtgenote Maria de Kinderen, ca. 1670, olieverf op doek, 100,5 x 93,4 cm, Museum Bredius, Den Haag

sobere portret van De Vos uit 1631 heeft Miense Molenaer vijf jaar later een uitbundig schilderij gemaakt, waarop aan de wand tal van voorouders prijken. Hij is ook veel vrijer te werk gegaan; mannen en vrouwen staan door elkaar en niet hiërarchisch links en recht gepositioneerd. Dit geldt overigens wel voor de twee grote voorouderportretten aan de wand.

Dierbaren

De categorie *Dierbaren* verwijst naar portret(ten) van overleden dierbaren in een portret, maar soms ook naar

geliefden of dierbaren die veraf zijn. Een goed voorbeeld is het dubbelportret van de Haagse kunstenaar Jan de Baen (1633-1702) met zijn echtgenote Maria de Kinderen. In haar hand houdt zij een medaillonportretje, waarop haar jong overleden dochttertje Willemina staat afgebeeld. Maar alles wijst erop dat Jan de Baen meer wilde uitdrukken met dit schilderij, en niet alleen dat hij een succesvol portrettist was. Op de stenen balustrade liggen de attributen van de kunstenaar: palet, penselen en schilderstok. De hand van De Baen rust op Maria's schouder terwijl een hondje op haar schoot opkijkt naar het echtpaar. >>

In de zeventiende-eeuwse schilderkunst staat de hond symbool voor de huwelijkse trouw. Het hele portret getuigt van een immense tederheid en familieliefde... en brengt de beschouwer op een dwaalspoor. Want Jan de Baen stond bekend als een schuinsmarcheerder die bijna betrapt werd in de slaapkamer van de burgemeester van Den Haag. Toen hij met spoed het pand verliet verloor hij een vingerkootje omdat de burgemeestersvrouw het raam te snel dicht schoof. Misschien dat daarom één hand niet helemaal is afgebeeld.

Ook de voor het hof werkende Gerard van Honthorst (1592-1656) maakte in 1648 een portret-in-portret van een dierbare. Een jaar na de dood van stadhouder Frederik Hendrik (1584-1647) schilderde hij de jongste dochter van de stadhouder, Maria van Oranje-Nassau (1642-1688). Maria houdt een miniatuurportret van haar oudste zuster, Louise Henriëtte (1627-1667), tegen haar borst, ongeveer ter hoogte van haar hart. Dit is natuurlijk niet zonder reden. Louise Henriëtte was al in 1646 uitgehuwelijkt aan de keurvorst Friedrich Wilhelm von Brandenburg (1620-1688). In dat jaar was Frederik Hendrik echter al heel ziek en om die reden mocht zij nog enige tijd bij haar ouders wonen, aan het stadhouderslijk hof. Na de dood van Frederik Hendrik reisde Louise Henriëtte af naar het hof van de keurvorst. Dit vertrek van Louise Henriëtte zo vlak na de dood van haar vader zal Maria van Oranje-Nassau zeer hebben verdriet, iets wat Honthorst treffend heeft weergegeven in een intiem portret.

Vorstelijke portretten

Als vorsten portretten laten maken, of als er schilderijen over vorsten worden gemaakt, kunnen er politieke of nationalistische motieven om de hoek komen kijken. In de negentiende eeuw maakte Jan Adam Kruseman (1804-

HET VERLEDEN ONDERSTREEPT DE MACHT VAN EEN VORST

1862) een historiserend portret van Louise de Coligny, de weduwe van Willem van Oranje, met haar zontje Frederik Hendrik. Strikt genomen is het geen portret, want de beeltenis van zowel de jonge, latere stadhouder Frederik Hendrik als die van Louise de Coligny ontsproot ruim twee eeuwen later min of meer aan de fantasie van de schilder. Het stuk is een mooi voorbeeld van de negentiende-eeuwse hang naar de gloriejijd in de vaderlandse geschiedenis. De treurende Louise is afgebeeld met haar zontje op haar schoot. Links op een kussen ligt het portret van de Vader des Vaderlands.

Een ander merkwaardig portret in de categorie *Vorsten* is van de hand van Thérèse Schwartz (1851-1918) uit 1915. Afgebeeld zijn Koningin Wilhelmina, Prins Hendrik en de jonge Prinses Juliana in zeventiende-eeuwse kledij. Bij dit soort doorgaans in opdracht geschilderde portretten wil de vorst of vorstin de kracht van haar of zijn vorstenhuis onderstrepen door de band met het verleden te benadrukken. Wilhelmina was hierin geen uitzondering. Door zichzelf en haar gezin te laten uit- >>

< Thérèse Schwartz (1851-1918), Portret van Koningin Wilhelmina, Prins Hendrik en Prinses Juliana, 1915, olieverf op doek, 239 x 262 cm, Paleis Het Loo Nationaal Museum, Apeldoorn

Jan Adam Kruseman (1804-1862), Louise de Coligny, weduwe van Willem van Oranje, met haar zontje Frederik Hendrik, 1846, olieverf op doek, 134 x 108,5 cm, Paleis Het Loo Nationaal Museum, Apeldoorn

> Rudolf Bremmer (1900-1993), H.P. Bremmer in zijn werkkamer, 1953, olieverf op doek, 86 x 74 cm, particuliere collectie

beelden in zeventiende-eeuwse kledij, met bovendien een driemaster boven de haard wordt verwezen naar de gloriejijd der Zeven Verenigde Nederlanden, toen – nota bene! – Nederland nog een Republiek was. Links van de haard is het portret van Juliana van Stolberg zichtbaar, de moeder van Vader des Vaderlands Willem van Oranje. Thérèse Schwartze maakte voor het Hof meerdere portretten, dit stuk, de laatste opdracht, was behalve groot ook heel duur en kostte indertijd fl.20.000. Het hangt normalerwijs in de hal van Paleis Het Loo.

Inspiratie

Rolmodellen, of inspiratiebronnen zijn zowel in de beeldende kunst als de literatuur vaak zichtbaar of aanwezig. *In the Picture* illustreert het met een paar mooie voorbeelden. Beeldend is het portret dat Rudolf Bremmer (1900-1993) in 1953 van zijn vader en leermeester, de grote kunstenaar H.P. Bremmer (1871-1956), heeft gemaakt. De oude Bremmer is op een intense manier weergegeven, zittend in zijn studeerkamer, voor zich uitkijkend genietend van zijn pijp. Alleen al door deze pose, de blik op oneindig, in diepe contemplatie heeft Rudolf Bremmer alles wat hij in zijn ‘rolmodel’ ziet op het schilderslinnen vastgelegd. Achter H.P. Bremmer zien wij de ladekasten van zijn prentenverzameling en daarop beeldjes van de kunstenaars die hij verzamelde, zoals Johan Altdorf (1876-1955), Joseph Mendes da Costa (1863-1939) en Lambertus Zijl (1866-1947). Opvallendst is het beeldje van Vincent van Gogh, dat Mendes da Costa heeft gemaakt. Het staat iets links boven Bremmer die de belangrijke adviseur was van Hélène Kröller-Müller en haar aanzette tot het verzamelen van het werk van Van Gogh.

INSPIRATIEBRON EN ROLMODEL ZIJN VAAK ZICHT- BAAR AANWEZIG

Naast schilderijen toont *In the Picture* ook tekeningen. Politiek tekenaar Siegfried Woldhek (1951) maakte in 2009 een cartoon van Koningin Beatrix. Beatrix zit aan haar bureau met een pen in de hand. Achter haar hangen de vier portretten van de premiers Van Agt, Lubbers, Kok en Balkenende. Vier regeringsleiders met wie de koningin toen had samengewerkt. Rolmodellen gaat misschien wat ver, maar een moderne, eigentijdse interpretatie van dit thema kan het wellicht wel genoemd worden.

‘Show what you got’

Verzamelaars zijn een geliefd onderwerp voor een portret met een hele verzameling portretten. Ze spreken doorgaans voor zich en in Dordrecht zijn diverse voorbeelden te zien. De verzamelaar zit te midden van zijn collectie of is uitgebeeld terwijl hij een gast rondleidt, zoals in het *Interieur met een schilderijenverzameling*, dat David Teniers (1610-1690) rond 1665 heeft geschilderd. In een vertrek

> David Teniers (1610-1690), *Interieur met een schilderijenverzameling*, ca. 1665, olieverf op koper, 38,7 x 49,5 cm, particuliere Collectie, Duitsland

Urban Larsson (1966), *Portret van Rudi Ekkart*, 2012, olieverf op doek, 90 x 105 cm, Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, Den Haag

Portret van Rudi Ekkart

R.E.O. (Rudi) Ekkart (1947) zal in december dit jaar *in the picture* staan bij zijn afscheid van het RKD. De tentoonstelling in het Dordrechts Museum en de bijbehorende catalogus zijn een verrassing voor hem. Ekkart startte zijn loopbaan na zijn studie Kunstgeschiedenis in Leiden bij het Academisch Historisch Museum aldaar. Vervolgens trad hij in dienst bij het Rijksmuseum Meermano-Westreenianum/ Museum van het Boek te Den Haag en werd in 1987 benoemd tot adjunct-directeur van het RKD. Sinds 1990 is hij directeur van het RKD, hetgeen hij combineert met tal van bestuursfuncties bij culturele organisaties zoals de Vereniging Rembrandt, de Mondriaan Stichting en het bestuur van het Letterkundig Museum. In 1997 promoveerde Ekkart aan de Universiteit van Amsterdam op het proefschrift *Portretten en portretten: studies over portretkunst in Holland, 1575-1650*. Vanaf 1997 gaf hij als voorzitter van de ‘Commissie-Ekkart’ leiding aan het onderzoek naar in de Tweede Wereldoorlog geroofde kunstwerken en daarnaast werkte hij mee aan diverse tentoonstellingen en schreef hij talrijke bijdragen over de Nederlandse kunstgeschiedenis. Sinds februari 2004 is Ekkart bijzonder hoogleraar ‘Methodologische aspecten van de kunsthistorische documentatie’ bij de Faculteit der Letteren aan de Universiteit Utrecht. Hij begeleidt vele promovendi en is voorzitter van de Onderzoekschool Kunstgeschiedenis.

Siegfried Woldhek (1951), *Koningin Beatrix*, 2009, pen en penseel, 322 x 282 mm, particuliere collectie

Tentoonstelling
In the Picture
9 december t/m 8 april
Dordrechts Museum
Museumstraat 40
3311 XP Dordrecht
Eerste Kerstdag en
Nieuwjaarsdag gesloten
tel. 078-7708708
www.dordrechtsmuseum.nl

waarin op alle wanden schilderijen hangen, toont een jongen een bezoeker een schilderijtje, dat te klein is om het te kunnen identificeren. Wie gastheer en bezoeker zijn, weten wij helaas ook niet. In het genre *Verzamelaars* of *Kunstkenneren* valt ook het portret van de aanleiding van *In the Picture*, Rudi Ekkart. De Raad van Toezicht van het RKD liet het maken door Urban Larsson (1956) die natuurlijk een portret in het portret maakte. Ekkart is zittend afgebeeld met in zijn hand een boek waarin een portretprent te zien is van de zeeman Barend Ponstein door Johan Peter Berghaus (1810-1872). Berghaus was een Leidse portretlithograaf die tal van vooraanstaande lieden, iconen uit de vaderlandse geschiedenis en Leidse en Utrechtse studenten en hoogleraren heeft geportretteerd. Ekkart heeft al eens een artikel aan Berghaus gewijd en bereidt nu een grote catalogus voor over zijn werk. Het is een boekwerk dat hopelijk na zijn pensionering en de expositie *In the Picture* zal verschijnen. «